

NULGÕST

Sõsarõl uus juhataja

Leelokuuri «Sõsarõ» vaimne juht ja iistvidjä Sulev Mäeväli pand uma austava ja rassõ amõti ma´ha ning and tüü noorõmpale üle.

Sulev Mäeväli üteli, et aastagu om tennü uma tüü, perre ja muidõ tüüde kõrvalt jovva´i inamp leelokuuri juhti.

Leelokuuri «Sõsarõ» üldkuusolõkul valiti uuvõst juhatajast Rines Takel. Rines Takel om lõpetanu Eesti Muusikaakadeemia kuuri-juhi-muusikaoppajana ja tüütäs Viimsi Koolih.

Sulev Mäeväli jääs õks Seltsi mano edesi ja om algajalõ abis nõvvu- ja jõvv´uga, a alatõs 02.09.2008 aja setokuuri tähtsi asju ja kirotas kirjo Rines Takel. Telef: 51 140 79, e-post: rines@hot.ee (setomaa.ee)

Kontsert Värskas

Teisipäeval, 07. oktoobril kell 17.00 on kõik muusikahuvilised oodatud Värskas Muusikakooli õpetajate kontserdile.

Kontserdiga tähistatakse õpetajate päeva ja see on ühtlasi ka kooli aula remondijärgne avapidu. Värskas Muusikakooli direktor Tiina Kadarpiku sõnul keskendutakse pärimusmuusika esitamisele. (SM)

Suvemängud võitis Räpina vald

Augustis Mikitamäel peetud Peipsiäärsete valdade suvemängud olid igati kordalainud, vaatamata üsnagi heitlikele ja rasketele ilmaoludele. Suvemängude programmis oli 10 võistlusala, mille punktsummad liideti ja selgitati parim. Sedapuhku tuli võtjaks Räpina vald 173 punktiga. Kokku osales mängudel kuus valda – Alatskivi, Avinurme, Mikitamä, Räpina, Vara ja Värskas vald. Teisele kohale tuli Värskas vald samuti 173 punktiga ning kolmas koht jäi Mikitamäe vallale 170 punktiga. Järgnesid Vara (167,5 p.), Alatskivi (162 p.) ja Avinurme (112,5 p.) Kordalajavald Mikitamäe oli parim kahel alal: köievedu ja kalapüük. Teised kohad tulid naiste rahvastepallis ja juhtkonnavõistluses. Individuaalselt hiilgasid koolme alavõiduga Indrek Turi Mikitamäelt, Tõnu Pira ja Karin Junson Räpinast. (PH)

Uurijad kogesid nii enneolematut la

Setomaal sündinud Eesti

Vabaõhumuuseumi peavarahoidja ELVI NASSAR kirjutab jätkuks eelmises lehes ilmunud Kadri Visseli loole Petserimaal uurimisretkedel käinud inimestest ning sellest, miks Eesti Vabaõhumuuseumis on siiani püstitamata seto talu.

Viimases Setomaa lehes oli huvitav artikkel seto sänginurgast ja vöödilistest sängütekidest, mis põhines Obinita Seto Muuseumitarõ varahoidja Kadri Visseli TÜ Viljandi Kultuuriakadeemias kaitsitud lõputööl. Muuseumitöötaja oli küsitlenud kodukandi käsitööd tundvaid memmesid, pildistanud tekke, võrelnud neid Eesti Rahva Muuseumi ning kohaliku muuseumi kogude näidistega, toonud meie teadmisse rahvakultuuri seisukohalt uut ja unikaalset materjali.

Artikkel algab põhjaliku sissejuhatusesega setu elamu ehk tarõ ehitusest, ajaloolisest kujunemisest ja ruumijaotusest. Eriti põhjalikult on kirjeldatud tare sisseadet ja selle olulisemaid nurki, keskendusega ahonulgal ja sängünulgal.

Meenus ka üks vana naine, kes polnud kunagi koolis käinud, allkirja asemel joonistas ta kolm risti.

Parku on sängünulga tekstiilidele eelnev jutt pärit ühe teise uurija sulest. Kadri Visseli tööd refereerides on jäänud märkimata viide seto tarõ tegelikule uurijale, kes seda kirjeldades tugineb Ilmar Mannise ja Jelizaveta Richteri vastavatele uurimistöödele. Uurimuse üheks allikaks oli käsikiri «Setu talu ja selle sisustus 19. – 20. sajandi vahetusel», koostatud 1981. aastal. Käsikiri ise asub Eesti Vabaõhumuuseumi etnograafilises arhiivis. Autoriks on vabaõhumuuseumi kauaaegne teadur, etnograaf ja arhitektuuriajaloolane Juta Saron (s. 1938). Nimetatud töö põhineb kirjandusel ja tema 1979. a Setomaal toimunud välitööde materjalil.

Otsisid talu

Selleks, et vabaõhumuuseum üles ehitada, oli vaja üle tuua taluhooned, koguda nende sisseadete. Kuigi Vabaõhu muuseum asutati ametlikult 1957. a, läks ekspositsiooni ehk väljapaneku avamiseni veel mitu aastat. Esimesed kogumisreisid toimusid Läänemaale ja saartele. Välitöödel ja kogumisreisidel käisid kõik muuseumi teaduslikud töötajad.

Käidi ka Setomaal. Juba 1961. a liikus tollane muuseumi teadusdirektor Gea Troska ringi Obinita ja Soelaane

külades, kirjeldades ja pildistades üles üksikuid säilinud rehehooneid. 1975. a viibis Setomaal Piret Kalm (abielludes Õunapuu), tollal nooruke teadustöötaja, kes õppis samal ajal Tartu Ülikoolis ajalugu. Temaga oli kaasas tollane muuseumi peavarahoidja Reet Priilaht, kes oli noorele kollegile toeks ja juhendajaks.

Piret Õunapuu, kes asus hiljem tööle Eesti Rahva Muuseumi (ja töötab muuseumis siiani), on meenutanud, et just Setomaa väljasõidul õppis ta kirjeldama taluarhitektuuri. Taluehitisi uuris ta Vinski, Kalatsova, Roikina, Naviki, Lintsi, Soelaane, Meeksi, Pelsi ja Määsi külades. Paar aastat hiljem käis Setomaal esemeid kogumas teadur Juta Holst, kellel oli kaasas Jaan Pärn, direktori asetäitja restaureerimisalal. Kahe nädala jooksul, 16.–30. augustini 1977, sõideti ringi Vilo, Saatse, Järvesuu, Mäe, Meremäe ja Misso valla külades, sealhulgas ka

praegu kontrolljoone taha jäävates. Kokku käidi 47 külas.

Kutsuti lauda sööma

Paludes ajaloodoktorandil Piret Õunapuul ja oma praegustel kolleegidel Juta Saronil ja Juta Holstil meenutada toonaseid Setomaa uurimisretki, märkisid nad kõik, et kõige enam on meelde jäänud seto inimeste lahkus. Juta Saroni väitel pidi ta mõnikord mulgi talusid külastades kogema võõra suhtes ilmutatud umbusaldust, mis avaldus näiteks selles, et kuumaal päeval keelduti isegi joogivett andmast, Setumaal aga kutsuti kutsuti lausa perega koos sööma.

Meenutati ka kaunist loodust. Juta Holst tunnistas, et algul valmistanud talle suuri raskusi murdest arusaamine: oli olukordi, kus ta ei suutnud niipalju aru saada, kas küsitletu vastas eitavalt või jaatavalt (näiteks tõi ta murdekeelse eittuse: olõ-õi).

Ajapikku sai juba kõigest aru, tuli ette ka olukordi, kus mõni seto memm ei osanudki kirjakeelt. Meenus ka üks vana naine, kes polnud kunagi koolis käinud, allkirja asemel joonistas ta kolm risti. Muuseumitöötaja oli siis muretsenud, et äkki niisugust «allkirja» osutulepingul ei arvestagi ja raamatupidamisega tuleb pahanudusi. Õnneks siiki arvestati.

Püstitamata setu talu

● Kuigi Vabaõhu muuseum asutati ametlikult 1957. a, läks ekspositsiooni ehk väljapaneku avamiseni veel mitu aastat

● Esimesed kogumisreisid toimusid Läänemaale ja saartele. Hiljem käidi ka Setomaal.

● 16.-30. augustini 1977, sõideti ringi Vilo, Saatse, Järvesuu, Mäe, Meremäe ja Misso valla külades, sealhulgas ka praegu kontrolljoone taha jäävates. Kokku käidi 47 külas.

● Väljavalitud taluks osutus Vanatalo talu, millel olid säilinud hooned ja kolmereline õuelahendus.

● Paraku jõuti muuseumi üle tuua vaid elumaja, kivilaut oli plaanis üle tuua hiljem, kuid asi jäi venima. Hiljem jäigi see rahapuudusel toomata ja kahetsusväärse kombel on setu talu Vabaõhu muuseumis siiani püstitamata.

KAUNISTUSEGA VÄRAVAD: 1977. a. uurimiretkel tehtud pilt Tupina küla Kõrgeküla

Toredate elamuste kõrval oli Piret Õunapuul meenutada ka juhust, kus ühes peres (küla ta enam ei mäletanud) oli neid juhutatud ühte metsatallu, kus pidi vanavara leiduma. Välitöötajaid tegi valvsaks küll juhatast andva naise pahtendeline muie, kuid teel olles see ununes. Kohale jõudes sisenesid nad tarrõ, kus pliidi all põles tuli, põrandal oli puupakk ja selle kõrval kirves. Hüüdmise peale ilmus kusaigilt pimedusest ilmse füüsiliselt ja küllap ka vaimse puudega mees, kes haaras sedamaid põrandal olnud kirve ja hakkas neid taga ajama. Piret ja ta kolleeg olid põgenenud elu eest. Kurjast tegelasest aitas vabaneda küla servas puhunud muuseumi autojuht. Märgates suure kisaga põgenevaid naisi, hakkas ta oma veoautoga neile suurel kiirusel vastu sõitma. Tagaajaja lõi kartma ning olukord lõppes õnnelikult. Kuid see oli tõesti ka ainus ebameeldiv juhust.

Kolhoosnike vaesus

Muuhulgas otsiti ka muuseumi ületoomiseks sobivat seto taluhoonet. Kavas oli üle tuua vana tüüpi nn kolmerealise õuega talu. Selletaolised õued ja hoonete paigutus oli omane loode-vene taluõuedele (vene keeles: *трёхрядка*). Jelizaveta Richteri järgi oli 19. sajandi lõpul – 20. sajandi algul kolmerealine õu setodel laialt levinud. Sellele oli iseloomulik, et hooned paiknesid kolmes paralleelses reas: elumaja keskel, sellega paralleelselt paiknes põhja pool laut, lõuna pool hoonete kompleks, kuhu kuulusid ait või aidad, varjualune ja/või küün (kõlgus). J

õukamatel taludel oli ka eraldi sepikoda, rehi ja saun. Seda tüüpi vene mõjuga talukompleksi juures oli iseloomulik, et selle piirde koos värvatega moodustasid tiheidalt suletud kompleksi. Elumaja ja laudaseina vahel jäi kitsas ja sõnnikune laudaõu, tahr. Elumaja esikülje ja teiste

SETOMAA UURIJA: Juta Saron.

kõrvalhoonete vahel paiknes puhasõu, moro. Sissekäik talu toimus puhasõue poolsest värvast. Iseloomulik oli külatänava poole jääv palktara, katusega kaetud värvase sein, kus asus kahe poolega sõiduvärv ja väike jalgvärv. Sisseõiduvärvad olid kaunistatud sageli nii, et voodrilauad asetati ruuduna või kalasabakujuliselt. Kinnine õu moodustas piltlikult eeldes väikesel linnuse. Nagu väljendus Liita küla vanaperemees Põllu Ilja, olevat vanasti õu olnud nii kinnine, et kanagi ei pääsenud ka välja.

Paraku aga olid taoliste õuedega taluhooned 1970. aastatel juba üsna haruldaseks muutunud. Üheks põhjuseks oli elukorralduse muutumine. Eestis Vabariigi ajal muutusid setu õued avaramaks, vanad tared lammutati või ehitati ümber – paljud tared kaeti kattelaudadega ja värviti üle. Ümber ehitati ka värvaseinad, hoonete paigutus elumaja suhtes muutus vabamaks, hajusamaks. Minevikku kadusid suitsutared ja õlgkatused.

Vana tüüpi taluõuede kadumise teiseks põhjuseks olid Teise maailmasõjaga kaasnevad tulekahjud ja pommitamised. Setomaalgi kannatasid paljud tared kaeti kattelaudadega pool küla.

Oma roll oli ka kolhooside rajamisel, kus paljud talu inimesed lahkusid parema elu otsingul oma kodudest. Teisalt